

TRAJNA NEDOVRSIVOST KAO TEMELJNI PRINCIP NADILAŽENJA POVIJESNO UVJETOVANIH IDENTITETA U DJELIMA VLADANA DESNICE

Miroslav Artić

UDK: 821.163.42Desnica:129

Prethodno priopćenje

Sažetak: Desničina djela *Proljeća Ivana Galeba* i *Pronalazak Athanatika* objavljena su 1957. godine. *Proljeća* su dovršena nakon tridesetak godina nastajanja, a *Pronalazak* objavljen je kao nedovršen roman. U radu se nastoji odgovoriti na pitanje na koji je način Desnica u tekstu prezentirao vječitu čovjekovu potrebu za propitivanjem vlastite smrtnosti, mogućnostima ljudske besmrtnosti i poimanjima vječite regeneracije života. Autor polazi od teze da je ljudska smrtnost u obama djelima u središtu Desničine pozornosti, ali i da se njome u jednom i drugom djelu suočava na različite načine. Za razliku od *Proljeća*, posvećenih ljudskom mirenju s vlastitom smrtnošću, *Athanatik* se fokusira na propitivanje implikacija hipoteze o mogućnostima znanstveno utemeljene ljudske besmrtnosti.

Ključne riječi: *Pronalazak Athanatika*, *Proljeća Ivana Galeba*, smrtnost, besmrtnost, vječita regeneracija života

I. ATHANATIK – PLEDOAJE ZA ROMAN KOJI TEK TREBA NASTATI

Nedovršen roman Vladana Desnice *Pronalazak Athanatika* prvi je put zasebno bio objavljen u časopisu *Literatura* 1957. godine, a nešto kasnije, 1975. godine, tiskan je u proširenoj i dopunjenoj verziji u *Sabranim djelima* uz roman *Proljeća Ivana Galeba*.¹ Zbog bliske problematike u ovim dvama romanima – u *Prolječima* opisuje se proces umiranja, a u *Athanatiku* pronalazak sredstva za postizanje besmrtnosti – moglo se očekivati njihovo objavljivanje u jednoj knjizi u istom izdanju, kao što je to bilo 1975. godine. No, Mozaik knjiga je 2008. godine objavila *Proljeća Ivana Galeba* bez *Athanatika*, dok je u po-

¹ Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Pronalazak Athanatika* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. II), Zagreb 1975.

pratnom eseju Tonko Maroević pisao i o *Athanatiku*.² Isti je naslov u izdanju V. B. Z.-a objavljen 2006. godine, s pogovorom Krešimira Nemeca „Pronalazak Athanatika – između utopije i distopije“.³ Autor je u pogovoru kritičkim komentarom popratio *Proljeća*, iako nisu bila tiskana s *Athanatikom*. Budući da se *Athanatik* tematski nadovezuje na *Proljeća*, čini se opravdanim da ova dva romana budu objavljena u istom izdanju. S obzirom na njihovu povezanost ne može se zanemariti ni dijaloška dimenzija koja ih čini bliskima, no važno je odmah naglasiti da između njih postoji i značajna razlika u stupnju i intenzitetu napetosti. U *Proljećima* radnja započinje veoma dramatično. Glavni je akter obolio, nemoćan i bolestan leži u bolničkom krevetu i na putu je prema operacijskoj dvorani. Očekivanja čitatelja, dakako, postaju veća, napetost raste u iščekivanju što će se s njim dogoditi nakon operacije. U *Athanatiku* nema takve napetosti jer je glavni akter već u početku dekapitiran. Riječ je o anonimnom piscu fantastičnih romana bez osobitog ugleda i reputacije, o neimenovanom krezubom i paranoidnom pričalu.

Athanatik se može čitati i kao pledoaje za roman koji tek treba izrastati iskustvom čitatelja. Krezubi planira napisati roman od osamsto stranica, strukturiran u zahtjevnu literarnu formu. Zato pripovjedač od samoga početka postupno opisuje kako je glavni akter, u tekstu nazvan Krezubi, zamislio fabulu te sukladno s time iznosi konstitutivne argumente budućeg literarnog djela. Sve to vrijeme sugovornik Krezubog, pripovjedač, svojim kratkim intervencijama sudjeluje u izgradnji okvira za priču. Naime, njegova je uloga da pitanjima i kratkim komentarima potiče Krezubog u rasvjetljavanju fabule i razumijevanju motiva. Pripovjedač u *Athanatiku* postao je poput Sokrata majeutički posrednik između teksta i čitatelja, koristeći se vještim ironijskim postupcima. Doduše, u ovako postavljenom dijalogu između dvojice aktera nedostaje niz dinamičkih elemenata. Nedostaju, na primjer, suočavanja i suprotstavljanja oko iznesenih stajališta i kategoričkih iskaza, a nema ni preklapanja sugovornika; čak su izostali začeci značajnih napetosti i dinamičkog slijeda u pripovijedanju. Tehnika dijaloga u *Athanatiku* vodi drugim putem; intencionalno je postavljena u funkciju naglašavanja i prenošenja pripovjedačeve poruke, a funkcija uslošnjanja i produblivanja sadržaja teksta stavljena je u drugi plan. Dijalogičnost u romanu nije u potpunosti izostala, a nije ni mogla već zbog toga što je ona konstitutivna sastavnica svakog narativnog obrasca.

Ipak, ostaje pitanje o karakteru dijaloške forme na koju je upozorio Tonko Maroević analizirajući unutarnju strukturu romana. U usporedbi s *Proljećima*, romanom izrazito monološkog karaktera, u *Athanatiku* naglašena je jednoobrazna forma dijaloga u kojemu apsolutno dominira pisac budućeg romana, Krezubi. To onda znači da je na određen način i *Athanatik* monološki strukturiran unatoč izvanjskoj dijaloškoj formi. Naime, pripovjedač i sugovornik dopušta akteru, to jest piscu potencijalnog romana, da govori i govori, prekida ga tek kratkim upadicama, primjedbama i pitanjima, održavajući tako pripovjednu dinamiku i napetost fabule. Iako je *Athanatik* dijaloški oblikovan, unutarnja dinamika između

² Usp. Tonko MAROEVIĆ, „Osunčane strane, sjenovite strune“, u: Vladan DESNICA, *Igre proljeća i smrti*, Zagreb 2008., 5–23.

³ Usp. Krešimir NEMEC, „Pronalazak Athanatika – između utopije i distopije“, u: Vladan DESNICA, *Pronalazak Athanatika*, Zagreb 2006., 81–94.

sugovornika pripovjedača i Krezubog ne ostvaruje u potpunosti dijalektiku u razmjeni stavova, razmišljanja, razlikovanja. Zanimljiva je odrednica Željke Čorak koju izdvaja Maroević. U njoj stoji kako u Desničinu djelu presudnu ulogu ima svijest i ona postaje glavni protagonist u Desničinim tekstovima.⁴ Prema tome, ako svijest u *Proljećima* ima istaknutu ulogu, onda ona, prema mišljenju Željke Čorak, vrši istančanu autoanalizu sjećanjima ispunjenim reaktualiziranim vrednovanjima. Svijest je u *Athanatiku* transparentna jer se ne promatra iznutra, već je pripovjedač prikazuje izvana kao angažiranu i performativnu akciju koja teži transformaciji pod vidom radikalne novine – prema besmrtnosti. Zato se može reći za kratak i nedovršen roman, kako to ističe Maroević, da opsesivna problematika smrti na kraju postaje korifej „apologije smrtnosti“.⁵ I baš su po tome oba romana slobodno i otvoreno komponirana i predana „čitatelju da ga na svoj način zaokruži“.⁶

2. BESMRTNOST KAO OKVIR ZA RAZUMIJEVANJE POVIJESTI

Pripovjedač u *Athanatiku* kao aktualan sukreator i potencijalan čitatelj romana u nastajanju rekonstruira druženje jednog kišnog popodneva s neobičnim čovjekom, paranoidnim pričalom. Predstavljen je onako usput, neodređeno i dokono; pripovjedač mu ne pridaje osobito značenje – čak ga prisposodbljuje „s nekakvim paranoidnim pričalom, krezubim vjetrogonjom“.⁷ Očito je da se pripovjedač i Krezubi otprije znaju jer, evo, već treći dan zaredom taj mu paranoidni sugovornik izlaže sadržaj fantastičnog romana koji kani napisati. U pripovijedanju se „izbjegava fabuliranje“, a umjesto njega slijedi sfera „opisivanja i komentiranja“ samo zato da se postigne objektivan odmak od psihološkog toposa glavnog aktera. Ovu tehniku pripovijedanja u romanu istaknuo je Dušan Marinković, naglasivši svrhu tako postignutog odmaka koji pripovjedaču omogućuje da svoje likove „hladno, ‘nezainteresirano’ objektivira izvana“.⁸ Tako se uspješno ironizira lik paranoidnog pričala, dok se u refleksivnim odlomcima koristi prvim licem jednine kako bi u prvi plan postavio „unutrašnji sadržaj“ svijesti.⁹

Time se pojačava ironiziranje, uslijed čega je u samom početku narušena serioznost izlaganja Krezubog. Pripovjedač to pojačava karakterizacijom aktera kao paranoidnog pričala i krezubog vjetrogonje. Nazvati sugovornika vjetrogonjom može značiti da je nepouzdan i danguba. Zato su namjerno izostavljene osobne generalije; ne navodi se tko je on, odakle dolazi, čime se u stvari bavi i što radi. Tek se usput napominje da namjerava napisati novi fantastičan roman. Pripovjedač se, inače, prema cjelokupnom djelu Krezubog odnosi nemarno, čak ne iznosi vrijednosni sud. Sama priča o romanu u nastajanju započela je i završila istog kišnog popodneva, a možda svega toga ne bi ni bilo da je pripovjedač u to doba

⁴ T. MAROEVIĆ, „Osunčane strane, sjenovite strune“, 18.

⁵ *Isto*, 22.

⁶ *Isto*, 19.

⁷ V. DESNICA, *Pronalazak Athanatika* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. II), 349.

⁸ Dušan MARINKOVIĆ, „Predgovor“, u: Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje*, Zagreb 1998., IX.

⁹ *Isto*.

imao pametnijeg posla. Bili su to mirni i gotovo besadržajni dani. Oko njih dvojice nije se ništa događalo, nikakvih promjena niti iznenađenja nije bilo, a kiša je padala i padala „nepromijenjenom gustoćom (...) neprekidno, ujednačeno, kao da je oduvijek kišilo i kao da će do vijeka kišiti“.¹⁰ Pozicija pripovijedanja cijelo je vrijeme fiksirana i ujednačena. Krezubi je uporno govorio o romanu od „osamsto stranica“, pokazivao skice i bilješke, a pripovjedaču nije preostalo ništa drugo nego da pitanjima potiče i usmjerava opsežno izlaganje.

Dakle, nakon što je jednoga dana bilo izumljeno i proizvedeno to čudesno sredstvo, uslijedilo je veliko slavlje narodnih masa, a osobito vladajućih elita. No, ubrzo je sve krenulo naopako, svatko je htio posjedovati napitak koji smrti ne dopušta dovršetak životnog kruga te je otad ampula *athanatika* postala sudbonosna i sidrišna točka cjelokupnog zbivanja. Cijene su na tržištu rastle, i na regularnom i na onom drugom, ilegalnom, pomama za lijekom postala je golema. Nastala je sveopća borba, širili su se sukobi na sve strane, posvuda je nastupio opći kaos kataklizmičkih razmjera. Prijevare su se umnožile, svi su težili brznoj i lakoj zaradi, a još se ukazala prilika da se izravnavaju računi od prije. Na kraju je globalna ekonomija bila ozbiljno uzdrmana; doživjela je kolaps. Prosvjedovalo se po svem svijetu uzvicima i transparentima „Vratite nam našu smrt!“¹¹ I nije drugo preostalo nego da se ukine *athanatik*, i to za opće dobro. Jednostavno, lijek je morao nestati istom brzinom kojom je i nastao.

3. FLUKTUIRAJUĆA STRUKTURA *ATHANATIKA*

Očito je da je forma *Athanatika* žanrovski policentrična. Naime, teško je pronaći dostatnu književnoteorijsku odrednicu po kojoj bi ovaj kratki roman bilo moguće jednoznačno klasificirati. S jedne strane, dovršivost ove kratke proze te njezina besprijeekorna literarna strukturiranost dopuštaju da se tekst vrednuje kao fluktuirajući roman, a može se, naravno, pristupiti i drugačije. Nemeč je Desničin roman označio kao žanrovski hibrid jer u sebi „ujedinjuje nekoliko književnih vrsta“.¹² S druge strane, *Athanatik* se može čitati i kao fantastičan roman koji prerasta u roman budućnosti u kojemu se radnja smješta u daleku budućnost, u vrijeme otkrivanja „sredstva protiv smrti uopće“.¹³ U tom fantastičnom romanu nema fantastičnih elemenata; sadržajno ga ne pokrivaju. U tekstu jednostavno ne postoje mistične situacije, ne razvija se specifična fantazija, niti se aktualiziraju određena alkemičarska čuda; čak se u tekstu ne naziru izmišljeni fantastični svjetovi te na kraju u priči nema fantastičnih iskustava koja bi ukazala na nove i otvorila nepoznate vidike. Pripovjedni svijet u planu Krezubog postavljen je racionalno, sve je u tekstu realno posloženo, ljudska su ponašanja očekivana, percepcije su vremena i prostora uobičajene. No, to ne znači da ovako strukturirana literatura nije prospektivno usmjerena; naime, u njoj su već upisane budućnosne distinkcije. Uglavnom, fikcija po svojoj narativnoj prirodi izrasta iz povijesnog horizonta, ali ga istodobno i nadilazi.

¹⁰ V. DESNICA, *Pronalazak Athanatika* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. II), 406.

¹¹ *Isto*, 404.

¹² K. NEMEC, „Pronalazak Athanatika – između utopije i distopije“, 85.

¹³ V. DESNICA, *Pronalazak Athanatika* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. II), 350.

Athanatik je čitaocu zadan svakako kao integralni tekst, to jest kao zaokruženo djelo o nedovršivosti smrti. U glavi Krezubog razvila se ideja o genijalnom izumu koji donosi ljudski um – nakon upotrebe tog pripravka smrti više neće biti ili, bolje rečeno, svaki smrtnik bit će nadomak besmrtnosti. *Athanatik* sadržajno i značenjski postaje osobito zanimljiv kao pokušaj ironijskog odmaka od neminovnosti umiranja. No, jednog kišnog popodneva osvanut će nedovršivost života, život će trajati bez završetka u vremenu. Ali, bez povijesti i bez točke sabiranja i oduzimanja vremenski tijek ne bi više imao nikakvog smisla.

4. FATALISTIČKO ISKUŠAVANJE POVIJESTI

Dakle, pisac fantastičnih romana s kojim pripovjedač razgovara, vjetrogonja i danguba, svojim rječitim izlaganjem pokreće i širom otvara svijet fikcije u kojem će smrt iznimnim dostignućima uma biti prevladana. Treba odmah naglasiti da besmrtnost traje tek onoliko koliko Krezubi o tome govori, ustvari sve dok postoji interes sugovornika, a on svojim kratkim pitanjima i komentarima sukonstituira svijet mogućeg, suoblikuje utopijski projekt, naravno, u dimenziji naratološkog zbivanja. Mogu li u toj inventivnoj priči, to jest u pronalasku *athanatika* participirati i ostali akteri? Ima onih koji će prenositi ideju o besmrtnosti poput propovjednika, no ipak je najviše onih, prema mišljenju Krezubog, koji ne pripadaju elitnim krugovima. Što njima ponuditi u pripovjednom konceptu i kako ih potom dalje voditi jer je svima jednako stalo do života bez smrti? Kome onda na kraju treba dati više, možda onima „čije je djelo (...) po čovječanstvo od nesavrnjivo veće vrijednosti nego život običnog prosječnog čovjeka“?¹⁴ Dilema ostaje, ta tko je vredniji tog spasonosnog sredstva za besmrtnost? Može li u toj dilemi sâm pisac glasom pripovjedača uredovati samosvjesno i sigurno i hoće li moći opravdati svoj odabir kakav god bio? Teško, bez obzira na to što je kreator situacije, kreira je i vodi „tek za nekoliko početnih stranica ili poglavlja, dok postavi stvar, dok namjesti kulise, dok navije oprugu svojim licima“.¹⁵ Eto koliko on može, i na tom se principu kontroliraju i povijesna zbivanja. Nakon inicijalnog poticaja i načelnog usmjeravanja „dalje se sve razvija samo od sebe, svojim nužnim neizmjenljivim tokom“.¹⁶

Krezubi svojim izlaganjem koncepta za fantastični roman uvodi u razumijevanje povijesti i ljudskog ponašanja tijekom povijesnih mijena slučaj i nuždu kao fatalističke koncepte. No, istodobno u svijesti svakog pojedinca postoji jak otpor prema sudbinskim odrednicama i uvijek se iznova sve opire slijepom slučaju. Snažan je argument koji iznosi Krezubi kada se buni potkrepljujući to jasnim stavom „ako sam postao slučajno i iz ničega (...) neću da dalje budem podložan slučaju“.¹⁷

¹⁴ *Isto*, 353.

¹⁵ *Isto*, 359.

¹⁶ *Isto*.

¹⁷ *Isto*, 360.

5. SMRT – KRAJNJA TOČKA NEDOVRSIVOSTI

Athanatik je pozicioniran u povijesni kontekst u formu iskušenja i pod antropološkim vidom ispituje čovjekova ponašanja u osobitim budućim vremenima, kada besmrtnost postane stvarnost. Hoće li se u besmrtnom svijetu promijeniti odnos prema smrti i kako bi se to odvijalo u novouspostavljenim okolnostima koje pripovjedač gradi? Njega ustvari zanima, prema navođenju sugovornika, mogući model društvenih odnosa u kojima će razumijevanje smrti poprimiti posve nove oblike. Drugo je pitanje može li besmrtnost uopće promijeniti čovjeka, može li utjecati na njegovu narav i trajno iz nje ukloniti nagnuće prema nepravdi i zlu, eliminirati bol, pa i samo umiranje? Budući da je smrt konstitutivna životu i dok ga prolaznost i smrtnost prožimaju, život raste do samoukinuća. U *Proljećima Ivana Galeba* život je pojedinca do kraja okrenut prošlom, onom što se prolaznim označava. Ta je spoznaja dostupna jedino u povijesnoj dimenziji sjećanjima koja načas postaju neuhvatljiva i nestabilna. *Athanatik* je, za razliku od *Proljeća*, okrenut budućnosti u kojoj želi provjeriti antropološku stranu smrtnosti koja čovjeka nagoni na nepredvidljiva iskušenja ne bi li ipak na kraju dokučio prospektivnu dimenziju postojanja.

Pisac fantastičnih romana nije se usmjerio, kako se očekivalo, prema konačnim i definitivnim odgovorima na pitanja kontingencije čovjekove egzistencije. On je samo započeo bolne procese, prezentirajući veoma jasno i nedvosmisleno nemoć pojedinca. U romanu je kroz prizmu pripovjedača prikazan slijed kako se u tim kritičnim trenucima rađa i razvija refleksivna misao koja akceptira svu nedokučivost smrti. Inače, glede graničnog iskustva o kojemu je riječ u romanu, sugovornik i Krezubi distancirani su prema gotovim rješenjima koja se nude iz kolopleta dogmatski neporecivih svjetonazora. Međutim, u tom značajnom projektu pronalaženja sredstva protiv smrti nazvanog *athanatik* čovjek se ne mijenja nabolje, nema značajnih pomaka u moralnoj praksi u skladu s pronalaskom tog čudotvornog sredstva. S obzirom na rečeno, važno je naglasiti da je Krezubi u prvi plan postavio smrtnost kao konstitutivnu odrednicu života jer se svaki život pod vidom smrtnosti rađa, raste i pada.

U *Athanaticu* jedino uspijeva taj famozan pothvat nadilaženja i savladavanja smrti, a sve se to u konceptu Krezubog događa bez čuda, kao rezultat progressa. I u *Proljećima* prisutan je pokušaj nadilaženja smrtnog straha, ali smrt je snažnom refleksijom pojedinca na momente bila zasjenjena. I unatoč svijesti o neminovnom kraju, u akteru je odjednom prevladala žudnja za životom i u potpunosti u sebe upila strah od smrti. Nestala je ta pogubna misao i napokon je u proljeće zasjalo sunce punim sjajem u neizvjesnoj igri smrti i proljeća. Smrt je na trenutke ostala iza sunčeva sjaja, čekajući strpljivo svoj čas. Ivan Galeb je u *Proljećima* došao do spoznaje da „na koncu sviju staza stoji šutnja i mir sa svime: široki mir sa bolom, s ljudima, sa životom – sa samim sobom“.¹⁸ I bol je na kraju uminula, nestale su strepnje, u tom kontemplativnom trenutku ostala je samo „preplavljenost suncem“.¹⁹

¹⁸ V. DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. II), 345.

¹⁹ *Isto*.

Dakle, suočavanje pojedinca s neminovnošću umiranja u *Proljećima Ivana Galeba* završava potpunim izmirenjem.

Ta raskošna „preplavljenost suncem“ nije eliminirala smrt, koja će na kraju ipak doći, već je postupno uvodila glavnog aktera u smrtni čas, samo drugim putem. Na kraju je u tim posvećenim trenucima Ivan Galeb doživio u punoj raskoši prijelaz, ali i preobrazbu, čemu se svaki smrtnik nada. Taj gotovo nezamisliv koncept budućnosti postavljen je u tekstu iznad vremenskih odrednica. Smrt je neuklonjiva i neuništiva; zato ta osobita pomirenost u *Proljećima* ostaje konstanta života u kojoj glavni lik nasmrtni bolestan ponire u sve pore vlastitoga života, prolazeći kroz proživljena iskustva i zadržana sjećanja negdje duboko ispod skrivanja. *Proljeća* su, dakle, okrenuta prema proživljenom, pogled Ivana Galeba usmjeren je prema proživljenom i prošlom koje ustvari nije prošlo, a i neće dok akter živi. On iz pozicije distanciranog promatrača analizira ono što se odlagalo, što je u tamnim kutovima čekalo da jednoga dana bude osvjetljeno zrelim pogledom jer dugo su i predugo tavorila ta pohranjena iskustva, izdvojena i konzervirana.

U *Athanatiku* također je u središtu fokusa ponašanje subjekta, ali kao nosioca društvenih zbivanja. Sva su nadanja otvorena prema znanosti s uvjerenjem da će moć znanstvenog uma toliko napredovati te će i samu smrt pobijediti. U oba romana, u *Proljećima* i *Athanatiku*, autor promatra kako se čovjek nosi s tom neminovnom i definitivnom činjenicom postojanja. Niti u jednom naslovu autor ne nudi odgovore na pitanja prolaznosti i relativnosti života, pa i same smrti kao sastavnice životnog kruga. Kroz prizmu pripovjedača pozicionira se u čovjekovo iskustvo skorog kraja, neminovnosti završetka i refleksivnim odlomcima regenerira zaokružen odnos prema smrti. Naime, o njoj se govori bez uljepšavanja i iluzije.

6. O SKRIVENOM LICU VREMENA – IZA DOGAĐAJNOSTI

Subjekti povijesnih zbivanja u *Pronalasku Athanatika* gube ontološku pozicioniranost. Za sve je njih *athanatik* postao sudbonosan; taj jedinstven i neponovljiv događaj unio je silan nemir, čak za život opasan. *Athanatik*, koji je garantirao život u kontinuitetu, život bez prekida, život koji se na smrt više ne bi osvrtao, postao je najveća prijetnja upravo životu. Ovaj kratki roman u cijelosti nosi u sebi svu težinu žudnje čovječanstva za besmrtnošću, za trajanjem bez prekida i zato otvara pitanje smisla cjelokupne povijesti prodirući duboko „u misterij budućnosti“ jer je upravo budućnost neizostavna kategorija postojanja, kako je to u svojoj studiji o povijesti budućnosti isticao Bernard Cazes. I stoga baš *Athanatik* nastoji razotkriti neuhvatljivu i tajanstvenu koprenu „tog skrivenog lica vremena kakvo predstavlja budućnost“.²⁰ Težak je to put, a još je teže prihvatiti ograničenost ljudskog uma, koji se na kraju mora pomiriti s činjenicom da čovjek unatoč svim svojim nastojanjima i otkrićima ostaje paradoks ili, bolje rečeno, svojim velikim podvizima često ostaje hodajući skandal.

²⁰ Bernard CAZES, *Povijest budućnosti*, Zagreb 1992., 9.

Dok ga u životu intrigira iskušenje budućega i vuče žudnja za beskonačnim, on ustvari ide prema nestajanju i ostaje u prošlosti. Sve što je činio ne bi li postao besmrtni u konceptu Krezubog, samo je vodilo u smrt jer život jedino u njoj pronalazi svoj smisao i čovjek u njezinoj sjeni odlaze sva svoja pitanja – ona odavno izgovorena i ona još neizgovorena. Autor je glasom pripovjedača iznio vlastito razumijevanje vječne dileme. Naime, ponudio je odgovor na pitanje u čemu se sastoji „beskonačno trajanje“ – u vječitoj regeneraciji života, u čijem se procesu i smrt regenerira, ali samo smrt, ne i pojedinac.²¹ No, da se kojim slučajem u romanu zastupa ideja o linearnom shvaćanju povijesti, uslijedio bi na koncu života konačan kraj, jedan osobit eshatološki kraj koji podrazumijeva prijelaz iz prolaznog u neprolazno, iz vremenitog u nadvremensko i transcendentno. Međutim, u cikličkom razumijevanju povijesti vrijeme na sve pokušaje uma ostaje apsolutno indiferentno, ono je već u sebi bezvremensko. Čovjek je naknadno razumskim sposobnostima imenovao vrijeme kao jedinicu trajanja i postojanja. Tako prati životni tijek od rođenja do smrti, od postanka do nestanka, i sve se uvijek u krugu vrti. Pripovjedač se poigrava pitanjem završetka i varira tu neminovnost od početka do kraja nizanjem sugestija unutar zadane vječne regeneracije. Iz navedenoga proizlazi sljedeće: kao što je trajna i vječna regeneracija života, tako je i smrt trajna; bez nje nezamisliva je regeneracija, a na kraju svega ostaje nedovršivost ljudske kategorije postojanja. Mogu li se u tim okvirima uopće nadići povijesno uvjetovani identiteti? Kako sagledati povijesno trajanje i napredovanje koje spaja i povezuje prošlo s budućim, kontingentno sa stalnim, smrtnost i žudnju za besmrtnim?

Dakle, nakon što je pripovjedač predstavio paranoidnog i krezubog sugovornika, uslijedila je kratka refleksija o prolaznosti i razumijevanju povijesti samoga autora, artikulirano glasom pripovjedača u prvome licu. Refleksije u prvom licu jednine predstavljaju svojevrsan okvir romana. U njima se u kratkim crtama iznosi shvaćanje prolaznosti, vremena koje protječe i naizgled životom istječe. Promatranjem gustih kišnih kapi pripovjedač rezignirano konstatira „nema tu promjene“ jer život otječe i prolazi „kao što teče vrijeme“.²² Događajnost, ta ljudska kategorija po kojoj se povijest odvija i prepoznaje, u romanu se stalno ponavlja. Događaji, koliko god bili izraženi i prepoznatljivi u protjecanju vremena, ništa bitno ne mogu promijeniti ili pomaknuti. Tako iste kišne kapi kruže iz visina, pa u zemlju otječu kako bi ponovno dospjele u atmosferske visine da se zemlji opet vrate. I što na kraju reći, osim da se u svemu tome samo izvanjska stanja bića mijenjaju. Sve se u krugu vrti i ponavlja se sudba kao nužda jer – kako proizlazi iz navedenog – drugačije i ne može biti. Događaji i zbivanja u povijesnom se tijeku modificiraju, ali se pri tome ništa bitno ne mijenja. Pojedinac se rađa i postupno razvija te na nekom svom vrhuncu umire; sve se odvija uvijek po istoj zacrtanoj matrici. Iz tog sudbonosnog kruga „nema izbavljenja“, zavapio je na kraju pripovjedač dok je u njegovoj svijesti strujala „pesimistička misao“.²³ Očito je u glasu pripovjedača dominantno cikličko razumijevanje vremena i povijesnog zbivanja.

²¹ V. DESNICA, *Pronalazak Athanatika* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. II), 351.

²² *Isto*, 349.

²³ *Isto*.

7. REGENERIRAJUĆI KONCEPT SMRTI

Kada bi se dogodilo da sama smrt umine, nestane ili se trajno odgodi, bila bi, prema Krezubom, dovedena u pitanje percepcija vremena i sve bi poprimilo nova i drugačija značenja pod vidom besmrtnosti. Osobito bi povijest postala upitna kao metodološki konstrukt kojim se reguliraju odnosi između prošlog, sadašnjeg i budućeg. U tom smislu smrtnost postaje ključna za održavanje životnog ritma koji se smrću uspostavlja i njome regenerira. Smrt je u samom središtu života, no u potpunosti nadilazi umne sposobnosti kojima bi čovjek mogao dokučiti njezine unutarnje mehanizme. Ona je u prvom redu regulatorni princip života i zato je o eliminaciji smrti svaki govor izlišan. U tome je duhu postavljen i početak *Athanatika*. Rasprava o mogućem scenariju pronalaska sredstva protiv smrti odvija se jednog kišnog popodneva, kada se ionako ništa drugo i nije moglo raditi.

Upravo u tim monotonim trenucima zamora, intenzivnog promatranja i preispitivanja pripovjedač postavlja pitanje trajanja i prolaznosti ljudskog životnog vijeka. I to traje „od juče, od prekjuče (...) neprekidno, ujednačeno, bez nade“.²⁴ Gdje je svemu tome početak, a gdje kraj, od jučer ili prekjučer, ili je neprekidno tako, vrijedi se zapitati u okviru fabularnog tijeka. Život je prema pripovjednoj sekvenciji u cjelokupnom vremenu trajanja tek djelić procesa stalne preobrazbe. Jasno se to potvrđuje detaljnim opisom kišnih kapi kako dolaze i prolaze zemljom. I one su u cirkularnom procesu regeneracije, preobrazbe i transformacije. Ista se voda, baš kao i život uz koji se veže vrijeme, samo regenerira u novim tek rođenim stvorenjima. I baš ona potvrđuju da u jednom i jedinstvenom vremenu i prostoru traje regeneracija; naime, kako koje stvorenje traje, prolazi i nestaje, stvara se iluzija da vrijeme protječe. Sve se to odvija u riječima pripovjedača, u zatvorenim krugovima, a oni samo različite oblike poprimaju, prikazuju se drugačijima u formacijskim identitetima, bilo nacionalnim, spolnim ili svjetonazorskim. I tako ide krug za krugom i ti se krugovi međusobno susreću, suočavaju te se na kraju u rivalstvu uništavaju, a vrijeme teče „neprekidno, ujednačeno, bez nade“ da će se ikad zaustaviti. Krugovi se u tom kolopletu „regeneriraju“, i tako iz kruga u krug, iz toga procesa „nema izbjavljenja“, zaključuje se na kraju.²⁵

Govoriti protiv te neminovnosti i ustrajati na mogućim promjenama i preusmjeravanjima intervencijom ljudskih umova smiješno je i neuvjerljivo. Takvim se nastojanjima i razboriti um može tek nasmijati, no Krezubi vjetrogonja, to paranoidno pričalo, ne zna se nasmijati, ne razumije smijeh drugih na vlastita ograničenja, niti shvaća kontingentnost ljudskog bića i njegovih mogućnosti; on je jednostavno „oguglao na osmijeh i nevjericu“ i dalje se posvećeno „pozivao na skice i bilješke i planove“.²⁶ Vjerovao je u snagu i moć ljudskog uma, u napredak znanosti koja može sve, pobijediti čak i povijest. U njegovu je uvjerenju ključna „ideja“, a ideje oduvijek zaposjedaju povijest, no do sada se nisu izdignule iznad, već i dalje samo kolaju između jučer i prekjučer. Svemu tome preostaje na kraju

²⁴ Isto.

²⁵ Isto.

²⁶ Isto.

pripovjedačev osmijeh u ironičnom oslovljavanju pisca romana od osamsto stranica Krezubim vjetrogonjom i paranoidnim pričalom. Autorska svijest pisca *Athanatika* računa s ironijskim odmakom prema sakralnom i posvećenom uzdizanju znanosti i ljudskog uma.

I što preostaje onom tko se ne zna nasmijati sebi u lice, što na kraju preostaje paranoidnom pričalu i vjetrogonji? Pripovjedač već istaknutim karakternim osobinama Krezubog potvrđuje besmisao pothvata o kojem se govori, s podsmijehom prikazuje ideju o besmrtnosti. Naime, u postupcima Krezubog riječ je o paranoidnoj reakciji na kategoriju vremena, prolaznosti i trajanja, i u toj se paranoidnosti život ogoljuje kao iluzija. Ta neprekidnost u nedokučivosti tih kategorija vremena i prolaznosti u njemu, krhkosti i straha izaziva u pojedincu paranoidne reakcije. Prema tome, i povijest ispada kao paranoja. Njezini se okviri mogu nadići jedino u narativnim oblicima. Tim putem ide paranoidno pričalo, zamišljajući se u budućnosti daleko ispred aktualnog povijesnog vremena, ali to ničim ne potkrepljuje, kao da mu to i nije toliko važno. On samo konstruira odmak u budućnosti, to jest odmak s distance, promatrajući sebe i svijet u mucu ograničenog trajanja. I što vidi iz te zamišljene udaljenosti koje ustvari nema u vremensko-prostornim kategorijama? Ustvari se samo nalazi u okvirima žudnje ili želje. Zato „vidi“ samo prošlost ili, bolje rečeno, vidi već viđeno, samo u drugom ruhu. Budućnosna je vizija zapravo projekcija povijesti ljudskih nastojanja jer buduće može graditi isključivo na temelju kategorija preživjelog i proživljenog iskustva, i to sve pod vidom trajne ontološke nesigurnosti. Proturječna se ljudska priroda ponavlja i u situaciji zamišljene besmrtnosti u poznatim povijesnim obrascima. Sukobljavanja do iznemoglosti zbog novih i novih ideja. Krezubi je u svom fiktivnom projektu eliminirao svaki trag iracionalnog i mističnog i baš je to „specifičnost romana“ u nastajanju.²⁷

Koliko se god čini da svaki subjekt ide svome kraju i da se unutar povijesnih odrednica zaokružuje i okončava u zadanoj i određenoj dovršivosti, otvara se ponor o kojemu pripovjedač govori. Ponor je to nedovršivosti jer iza svake, a jednako tako i ispred svake egzistencije, stoji „vječita regeneracija“.²⁸ Nedovršivost govori o sebi i sebe izgovara jer je sebe svjesna jedino kroz narativne obrasce; bez njih nema ni svijesti ni samosvijesti, a niti povijesti.

²⁷ *Isto*, 350.

²⁸ *Isto*, 351.

Literatura

Bernard CAZES, *Povijest budućnosti*, Zagreb 1992.

Vladan DESNICA, *Igre proljeća i smrti*, Zagreb 2008.

Vladan DESNICA, *Proljeća Ivana Galeba. Pronalazak Athanatika* (= *Sabrana djela Vladana Desnice*, knj. II), Zagreb 1975.

Vladan DESNICA, *Pronalazak Athanatika*, Zagreb 2006.

Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje*, Zagreb 1998.

Dušan MARINKOVIĆ, „Predgovor“, u: Vladan DESNICA, *Zimsko ljetovanje*, Zagreb 1998., VII–XVI.

Tonko MAROEVIĆ, „Osunčane strane, sjenovite strune“, u: Vladan DESNICA, *Igre proljeća i smrti*, Zagreb 2008., 5–23.

Krešimir NEMEC, „Pronalazak Athanatika – između utopije i distopije“, u: Vladan DESNICA, *Pronalazak Athanatika*, Zagreb 2006., 81–94.

PERMANENT INCOMPLETENESS AS THE FUNDAMENTAL PRINCIPLE OF OVERCOMING HISTORICALLY DETERMINED IDENTITIES IN THE WORKS OF VLADAN DESNICA

Desnica's novels *Proljeća Ivana Galeba* (*The Springs of Ivan Galeb*) and *Pronalazak Athanatika* (*The Discovery of Athanatic*) were both published in 1957. The former was completed and released to the public as the result of thirty years of work, while the latter was published in draft form. The paper deals with the ways in which Desnica presents the eternal need to question our own mortality, as well as the possibility of immortality, and the perpetual regeneration of life. The author establishes the hypothesis that human mortality is in the focus of Desnica's interest in both novels, yet it is approached in different ways. While the former is concerned with coming to terms with one's own mortality, the latter focuses on the social implications of scientifically attainable immortality.

Key words: *Pronalazak Athanatika* (*The Discovery of Athanatic*), *Proljeća Ivana Galeba* (*The Springs of Ivan Galeb*), mortality, immortality, the perpetual regeneration of life

